

Co nového ve flóře národních parků Podyjí a Thayatal?

Lenka Reiterová

V letech 2019 a 2020 probíhalo na území národních parků Podyjí a Thayatal (NP) síťové mapování flóry. Po 25 letech, která uběhla od ukončení sběru dat minulého floristického mapování vedeného Vitem Grulichem, tak máme k dispozici opět ucelená data o výskytu všech druhů cévnatých rostlin na celém území NP včetně ochranného pásma. Obě mapování probíhala na podkladu stejné sítě mapovacích čtverců. Na rozdíl od minulého mapování, pro nějž byla data shromažďována po dobu šesti let, tentokrát se ma-

povalo „pouhé“ dvě sezony. Badatelský tým byl však v tomto případně velmi rozsáhlý a řada jeho členů působí v Podyjí i desítky let, mohli tedy zúročit svoji znalost rozšíření místních rostlin. Jediným očekávatelným zkreslením tak mohou být rozdíly ve výskytu druhů periodických biotopů (typicky polních mokřadů nebo obnažených den), protože pravděpodobnost jejich zachytu se snižuje s počtem mapovacích sezon. Přesto jsou jistě data z obou mapování dobře srovnatelná.

Poslední podyjský upolín... Foto Lenka Reiterová

Zásadními důvody, proč je střední Podyjí jedním z floristicky nejpestřejších území republiky, jsou jeho geografická poloha, geologická a geomorfologická stavba a průběh lidského osídlení. Národním parkem prochází severozápadní hranice panonské podprovincie, patří tedy spolu se třemi dalšími jihomoravskými regiony do jediné oblasti ČR, kde se panonská flóra přirozeně vyskytuje. Reliéf na kontaktu Českého masivu a Karpat, který se postupně zdvihá až k mohutnému masivu Býčí hory na západě, ovšem poskytuje vhodné podmínky i méně teplomilným hercynským druhům. Variabilitu razantně zvyšuje říční fenomén v hluboce zaříznutém meandrujícím údolí Dyje, díky němuž se východní teplomilné a západní chladnomilné prvky mísí a prolínají. K pestrosti flóry přispívají i vápnité horniny Lukovské jednotky, které klínem rozrážejí matrici v území dominujících kyselých hornin, a navíc spráší a sprašových hlín na okrajích. Flóra Podyjí (a několika dalších hluboce zaříznutých říčních údolí na východním okraji Českého masivu) je natolik specifická, že vedla v 1. polovině 20. stol. Jindřicha Suzu k formulaci samostatné geobotanické jednotky, již nazval Praebohemicum. Nepřístupnost příkrých strání je jedním z důvodů velké lesnatosti území (cca 80 %), ale i vysokého stupně zachovalosti lesů, což zejména pro lesy 1.–4. vegetačního stupně není v ČR zdaleka pravidlem. Tisícileté soužití s člověkem-zemědělcem přineslo krajině unikátní plochy vřesovišť a stepních lad a bohatou sbírku teplomilných plevelů. Důležitým výsledkem hospodaření jsou také rozsáhlé plochy historických pařezin a světlých floristicky bohatých lesů vůbec. Bouřlivé události posledního století pak poskytly přírodě v opakovaně vysídleném přhraničí prostor pro regeneraci, následná industrializace využívání krajiny se naštěstí významně projevila jen v okrajových nelesních částech území.

Při porovnání aktuálních a 25 let starých dat nacházíme řadu rozdílů. Z mnoha druhů, jejichž rozšíření doznalo za posledních 25 let výrazných změn, zde vybírám několik skupin, ze kterých lze vyvozovat závěry jak pro péči o území, tak pro posouzení jeho ochrannářského významu.

Teplomilné plevely

Řada druhů narušovaných půd, které jsou svou existencí vázány zejména na polní kultury, ustupuje na většinu našeho území již zhruba století. Ty křehčí z nich obtížně snášejí změny v systémech zemědělského hospodaření – jiné (případně žád-

Hluchavka objímavá – uprostřed úhoru nachový drahokam na zeleném sametu. Foto Robert Stejskal

Kopřiva žahavka se z obtížného plevelu stává vzácnou rostlinou. Foto Robert Stejskal

né) střídání plodin, zcelování lánů a používání těžší a těžší mechanizace, umělá hnojiva a pesticidy, mizení záhumenek, na méně výnosných místech naopak zatravňování či opouštění polí atd. Nejinak tomu bylo v Podyjí, kde ovšem ještě koncem 90. let 20. stol. některé zajímavé druhy stále přezívaly. Jak si stojí dnes? Například kolenec rolní za posledních 25 let výrazně ustoupil – v 90. letech 23 mapovacích čtverců, nyní pouze sedm. V zá-

padní části území výrazně ubylo hluchavky objímavé. V minulém mapování byla ještě zaznamenána konopice úzkolistá. Tento kdysi snad hojný plevel polí ustupuje již desítky let a nyní ve flóře Podyjí zcela chybí. Další „úhorové“ druhy však přezívaly. Velké úsilí o zachování poslední známé lokality bělolistu žlutavého na Širokém poli u Čížova se nezdálo být úspěšným, ovšem v roce 2019 byla objevena na pastvinách pod Kraví ho-

Myší ocásek nejmenší obsazuje v Podyjí nejčastěji vysychající polní kaluže.
Foto Robert Stejskal

Kociánek dvoudomý přežívá v Podyjí již jen jednotlivě.
Foto Zdeněk Musil

rou u Znojma nová populace čítající tisíce jedinců. Pryskeřník rolní není sice nalézán každoročně, ale i současné mapování jej v území potvrdilo.

Smetišťáci

Tato skupina zahrnuje druhy velmi různorodých nároků na teplotu či vlhkost. Jediné, co mají společné, je fakt, že jsou věrnými průvodci člověka a drží se na místech jím trochu „ušpiněných“ či zanedbaných. Rozježděná obratiště, rumiště, smetiště, husí kaliště, hnojště a podobná -iště jsou pro ně pravým rájem. Bohužel se zpřisňováním hygienických pravidel a rostoucí sterilitou našich domovů i hospodářství tyto biotopy mizí. Z teplomilných druhů rumišť, železničních náspů či nátrží polních cest tak významně ubylo řeřichy rumní, oba jablečníky – j. obecný i j. cizí – vymizely úplně. Mapování však v této oblasti přineslo i dobré zprávy: statečně na stejné úrovni se zatím drží buřina srdečník, náleží topolovky bledé v otevřené krajině východního okraje Podyjí dokonce výrazně přibýlo.

Horší je to ovšem s vlhkomilnějšími druhy, které mají vysoké nároky na obsah amoniakálního dusíku v půdě. Zdá se, že s kritickým úbytkem husích dvorků a napojením všech venkovských hospůdek na kanalizaci jim definitivně odzvonilo. V mizivých populacích v Podyjí přežívají sléz nizounký, kopřiva žahavka i merlík všedob, jemuž ovšem ze 16 mapovacích polí pokrytých v roce 1995 zbyl jediný trs uprostřed Čížova. Merlíku smrdutému zřejmě prospívá znojemský noční život – na mnoha místech ve spárách

chodníků poblíž hostinských zařízení zde přežívá poměrně silná populace, která, ač již mimo mapované území, může významně dotovat populaci v NP. Celkový obsah živin (zejména dusíku v oxidech a fosforu) naopak v naší krajině významně stoupá, což se projevilo mj. ve flóře vodních nádrží. Třeba závitka mnohokořenná byla v 90. letech zaznamenána pouze v jediném mapovacím čtverci, dnes v šestnácti.

Polní mokřady

Frekvence vzniku periodických polních kaluží i jejich počet na jednotku plochy v Podyjí dle zkušeností pamětníků v posledních desetiletích roste. I proto se do území vracejí druhy pro tyto biotopy typické a další, které v území v minimálních populacích přežívaly, jsou nalézány častěji. Bohužel právě data o této skupině druhů byla postižena krátkým trváním výzkumu spolu s nepříznivým průběhem počasí v obou sezonách. Proto byl myší ocásek nejmenší potvrzen pouze ve dvou mapovacích čtvercích, ač počet nálezu v posledních 15 letech dosahuje desítek případů. Blatěnka vodní, která v posledních letech obsadila desítkami jedinců břehy nově budovaných tůň a byla opakovaně nalézána i ve vysychajících polních kalužích, nebyla mapováním zachycena vůbec.

Mokré louky a prameniště, tůň

Na rozdíl od polních mokřadů se polopřirozená, trvale podmačená stanoviště stávají obětí plíživého vysychání naší krajiny. Spolu s nimi mizí typické druhy rostlin – v Podyjí takto přes veškerou péči o biotopy živoří na hranici exis-

tence na poslední z pěti lokalit upolín nejvyšší i žluťucha lesklá. Toliže bahenní z Podyjí zřejmě definitivně vymizela. Jiné mokřadní druhy však překvapivě přibývají v celé republice a stejně i v Podyjí: rozrazil štítkovitý a rozrazil dlouholistý, snad díky tomu, že na rozdíl od prvních dvou jmenovaných lépe snášejí občasné vyschnutí.

Světlinové druhy

Podyjí je významným refugiem pro rozmanitou skupinu druhů světlých lesů, výslunných lesních okrajů či křovinatých strání. V rámci České republiky jde o jeden z nejohroženějších biotopů, jehož zastoupení v posledním století razantně pokleslo vinou ústupu volné pastvy i dalších změn ve využívání krajiny.

I přes stále rostoucí intenzitu péče o světlé lesy v Podyjí vykazují některé na ně vázané druhy výrazný úbytek. Hrušnice jednostranná a plavuň vidlačka dokonce zcela vymizely. Nutno však poznamenat, že plavuň neměla v území tradici výskytu – jediné nálezy pocházejí z let 1990–2010 a jsou vázány především na regenerující vegetaci na linii odstraněné železné opony. A hrušnice jednostranná v území ubývá souvisle již od počátku minulého století.

Hruštička menší přežívá téměř pod hranicí pozorovatelnosti, nicméně vytrvale již minimálně 30 let. Prysec mandloňovitý se při mapování podařilo prokázat jen v rakouské části území. V Nálezové databázi ochrany přírody však existuje údaj z Lukovska z května 2019, zdá se, že druh v minimální populaci přežívá i na české straně.

Vznikne-li v lese paseka na správném místě, je třemdava bílá schopná ji obsadit téměř invazním způsobem. Foto Robert Stejskal

Pozornost je třeba věnovat i dalším druhům, jejichž situaci v NP lze vyhodnotit jako velmi nejistou. Část z nich má populace sice slabé, ale počet obsazených lokalit je stabilní. Sem patří např. kociánek dvoudomý nebo bažanka vejčitá, počet jejichž lokalit je ovšem již kriticky nízký. Bude zajímavé sledovat, jestli populace kociánku nějak zareaguje na nynější „kůrovcové prosvětlení“ podyjských borů. Celá řada druhů je na tom jen o něco lépe: oman oko Kristovo, sápa hlíznatá, vítod větší, plamének přímý, růže galská, černohlávek velkokvětý, kakost rozkladitý, večernice lesní nebo prvosenka jarní.

Zjevně bez rizika jsou populace oměje jednoho a kýchavice černé na skalnatých hranách údolí, dalších druhů dokonce přibýlo, někdy i významně, např. třemdava bílá, tomkovice jižní, strdivka zbarvená, i když u posledních dvou druhů může být situace zkreslena, protože až na velmi krátkou část sezony jsou v porostu velmi přehlédnutelné. Prstnatci májovému na Čížovsku, a zejména vstavačí osmahlému zřejmě svědčí šetrná péče o louky spolu se zákazem hnojení a pesticidů. Některé druhy se po dlouhých desetiletích do Podyjí i vrátily – hvozdlík pyšný po 30 letech, jazýček jadranský dokonce téměř po 100 letech.

Invazní druhy

Jedním z měřítek ekologické rovnováhy v území je odolnost biotopů proti biologickým invazím. Ačkoli mapování zaznamenalo řadu potenciálně invazních druhů, ty se až na výjimky intenzivně nešíří. Vodní mor kanadský z řeky Dyje dokonce spontánně vymizel. Viditelně ubylo i lokalit

trnovníku akátu, zřejmě i v souvislosti s intenzivní cílenou likvidací. Potenciálně rizikové by mohly být americké celíky – celík obrovský a kanadský a vlčí bob mnoholistý, proto byl zahájen projekt jejich regulace prostřednictvím poloparazitických rostlin. Přibýlo čtverců obsazených netýkavkou žláznatou, její populace však od roku 2000 početně poklesla minimálně o dva řády. Nejrizikovějším druhem tak dnes je pajasan žláznatý. Počet jím obsazených mapovacích čtverců od minulého mapování vzrostl z 5 na 31. Již dva roky však běží jeho cílená likvidace speciálními metodami. Budoucnost vyhodnotí i chování nyní zřejmě nastupujícího starčovce jestřábníkolistého, jehož dva čtverce z minulého mapování lze těžko srovnávat s dnešními 27 – možná je na místě hledání vhodných metod regulace. Na další a další lokality se šíří též turan podolský, zatím však není jasné, zda se bude chovat invazně, nebo jen obohacovat společenstva suchých trávníků.

Závěrem

Mapování, které si jako podklad pro zodpovědnou správu území objednala správa NP za podpory projektu Interreg V-A Rakousko-Česká republika č. ATCZ45 Connecting Nature, jednoznačně prokázalo význam již probíhajících aktivit v péči o krajinu. Jeho výsledky pomohou tuto péči usměrnit a jak lokalizací, tak způsobem provedení zásahy přesně zaměřit na požadovaný cíl.

Trendy vývoje flóry Podyjí jednoznačně potvrzují zásadní význam dlouhodobých projektů péče o krajinu, zejména:

- projektu zachování a obnovy světlých lesů a drobných lesních světlín – mapování pomohlo dohledat zbytkové populace cílových druhů;
- regulace zemědělského hospodaření a péče o speciální plochy úhorů – na základě mapování se lze zaměřit na historické a zejména nedávno zaniklé lokality vzácných plevelů;
- péče o tůň a mokřady včetně ochrany polních mokřadů a projektu obnovy krajinné mozaiky s cílem vrátit vodu do krajiny.

To vše na podkladě rozsáhlé matrice přírodě blízkých lesů, které jsou základem stability podyjské krajiny i její flóry. Floristické mapování znovu potvrdilo obrovský význam snahy o udržení maximální pestrosti typů biotopů – v záhumení každé obce, v každé polní čtvrti či lesním oddělení, v údolí i na plošině, na teplém východě i studeném západě.

Věřím, že povědomost o aktuálním rozšíření cévnatých rostlin v Podyjí a vyhodnocení trendů jeho vývoje poslouží k nastavení optimálních způsobů péče o území tak, aby si Podyjí udrželo právo být zařazeno na prestižní seznam botanicky významných území Evropy (IPA – Important Plant Areas).

Seznam literatury je připojen k webové verzi článku na www.casopis.ochranaprirody.cz

Vstavač osmahlý se na louce Keple spontánně množí, jeho populace zde čítá desítky kusů. Foto Robert Stejskal